

KUR'AN-I KERİM KİTÂBETİNİN ESTETİK TEMELLERİ

Prof. Dr. Fevzi GÜNÜÇ
S. Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi

ÖZET

Akıl, ruh ve zevklerini kusursuz bir hale getirerek derin bir sevgi gücüne kavuşan sahâbiler, medeniyetin asıl kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i bu yönleriyle ele almışlardır. Dolayısıyla onu İslâm medeniyetinin şah eseri yapacak kitâbet çalışmaları da bu devirde başlamıştı.

İslâm Medeniyeti'nin en parlak dönemlerinde bile vücuda getirilen bütün sanat eserlerinin estetik açıdan tarifleri ilk olarak Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Mescid-i Nebî, ilâhi sanatın mekâna yansımaları olarak bütün unsurlarıyla mimariye örnek olurken, sesleri güzel sahâbiler de o ilâhi sanatın sesteki ahengi itibarıyla tercih edilmişlerdir. Aynı şekilde, İslâmiyet hattı ve kitâbeti zaruri kılmış, kullanma sahasını geliştiren hükümleri de beraberinde getirmişti. Başta peygamberimiz olmak üzere, kitâbet hususunda ehliyetli olan sahâbiler, o dönemde kullanılan yazının ilâhi bir sanat eseri olan Kur'ân-ı Kerîmle uyumadığını fark etmişler ve hummalı bir çalışma içine girmişlerdir. Buna bağlı olarak Kur'ân-ı Kerîm'in kitap haline getirilmesinden evvel yazının islah çalışmaları başlamış, bu konuda ilk muallim ve mürebbî bizzat Hz. Peygamber olmuşlardır. O'nun Besmele'nin harflerine yönelik katibine yaptığı tarifler ise, hat sanatının öğretilmesinde esas olan meşk usulünün de temelini oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hüsn-i Hat, Kur'ân-ı Kerim, Besmele, Meşk, Sahâbe

ABSTRACT

The Aesthetic Basics of the Scription of al-Qur'an

Having acquired a profound power of compassion by perfecting their minds, souls and tastes, the sahâba dealt with the Qur'an, which is the real origin of civilization, in this aspect. Therefore, activities aimed at literary composition to turn it into a masterpiece of Islamic civilization also began in this period.

The aesthetic definitions of all works of art that were produced in the most glorious periods of the Islamic civilization were first made by Prophet Muhammad himself. While al-Masjid al-Nabawi served as an example for architecture in all its aspects as a reflection of divine art on space, the sahâba with beautiful voices were preferred as a corresponding component of that divine art in voice. Likewise, Islam made calligraphy and literary composition obligatory and imposed edicts that expanded their area of application. The Sahâba, who were proficient in literary composition, and above all our Prophet noticed that the script used at the time was not suitable for the Holy Qur'an, which was divine work of art, and engaged in an arduous endeavor. In the same context, efforts aimed at improving the script had begun before compiling the Holy Qur'an in the book form and our Prophet became the first teacher and trainer in this respect. The descriptions that he made to his scribe about the letters of Basmalah laid the foundations for the method known as mashk, modeling, which is essential in the teaching of the art of calligraphy.

Key words: Islamic Calligraphy, Holy Quran, Basmalah, Mashk, Sahâba

Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başlamasıyla birlikte varlık âleminde doğru yerden bakmayı öğrenen sahâbîler, bedî zevklerini de bu bilgilerinin üzerine kurmuşlardı. Birçok ayette farklı şekillerde geçen, "*mizan muvazene, ahenk, ahsen, kıvam, intizam*" gibi, zevk-i selîmin temel unsurlarını özünde taşıyan varlık âlemi de, zaten, ilâhî bir sanat eseri olarak göz önünde durmaktaydı. Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in açtığı bu pencereden bakan ve "*O'nun adıyla ve O'nun adına okumayı*" (Alak, 1-2) öğrenen sahâbîler, bir taraftan ilâhî tariflerle kâinatı doğru okumaya çalışırken, diğer taraftan zevklerini bütün ârizalardan uzak ve sağlam bir hâle getirmeye çalışıyorlardı. Onlar ilk önce, "*...göklerin ve yerin yaratılışında; gece ile gündüzün birbiri peşin sıra gelişinde elbette birçok işaretler olduğunu*" (Ali İmran, 189) görüyorlar; "*...güneşin ve ayın varoluşunda ve hareketinde bir hesabın bulunduğunu*" (Rahman, 5), "*...Rabb-i Zül-Celal'in göğü ölçü ve denge prensibine göre yükselttiğini*" (Rahman, 7) fark ediyorlardı. Ayrıca, "*...insanın yaratılışındaki en güzel kıvamı*" (Tin, 4); "*...yedi kat göğü birbiriyle uyum içinde yaratan Rahman'ın yaratmasında düzensizlik bulunmadığını*" (Mülk:3) görerek, kâinat boyutunda muazzam bir ahengi de müşahede ediyorlardı (Ak,tkrz:Kutlu 2009:13).

Aklı selîm, kalb-i selîm ve zevk-i selîmin kazanılmasında gerçek bir mürebî olan Hz. Peygamber'den (sav) öğrendikleriyle, beden, zihin ve gönüllerini bu ilâhî zevkle bezemeye çalışan sahâbîler, medeniyetin asıl kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i de bu açıdan ele almışlardı. Bilindiği gibi, Kur'an metninin hiçbir tereddüde meydan vermeyecek şekilde belirlenmesi "*Kırâat İlmini*" doğurmuş, bunu hemen, Kur'an'ın her türlü dil hatası ve bozuk lehçeden uzak bir şekilde okunmasını sağlayan "*Kırâat ve Tecvit İlmi*" çalışmaları takip etmişti. Şekil yönünden Kur'an-ı Kerim'i İslâm medeniyetinin şah eseri yapacak kitâbet çalışmaları da ilk olarak, yine bu devirde başlatılmıştı. Meselenin bu derece ciddi ele alınması sebebiyledir ki, İslâmî devirde kitap haline getirilen ilk kitap da Kur'an-ı Kerim olmuştu. (Çetin 1992:16)

Sanatkârlar, yaşadıkları dönem itibarıyla, İslâm medeniyetinin en parlak dönemlerinde bile vücûda getirdikleri eserlerin estetik ve mânâ cihetinden ilhamını, konuyla ilgili âyetlerden, Hz. Peygamber'den, O'nun terbiyesinde yetişen sahâbîlerden alıyorlardı. Böyle bir düşünce tabii ve son derece normaldi. Çünkü, Allah Teâlâ'nın emirlerinin ilk muhatabı Hz. Peygamber ve doğru anlayışın en üst noktasında da kendileri durmaktaydı. Konuları temelini belirledikten sonra O'nun kesin hükümler koymadığı hususlardan biri de, medeniyeti meydana getiren unsurlardır. Şayet böyle olmasaydı, hat sanatı itibarıyla söyleyecek olursak, ihtiyaca göre şekillenen tarihteki bu kadar yazı çeşidi görülmeyecek ve ihtiyaçlar karşılanamayacaktı. Hz. Peygamber bu sebeple kendilerinden sonra değişik coğrafi bölgeler ve farklı kültürlerde yaşayan müslüman sanatkârların *ibdâ/öncesi ve benzeri olmayan bir şeyi yeniden ortaya koyma, tasarlama* kabiliyetini sınırlamamak için kesin hükümler koymamış; sadece zevk-i selîmin tarifini yapmış ve onu elde etmenin yollarını göstermiştir. Bu anlamda Mescid-i

Nebî, ilâhî sanatın makâma yansıması olarak anlam ve işlev yönünden bütün unsurlarıyla mimâriye ve külliyele örneklendirilmiştir; seslerinin güzelliğiyle temâyüz eden sahabîler de, o ilâhî sanatın sesteki ahengi sebebiyle tercih edilmişlerdir (İbn-i Mace, Ezan 1; Buhari, Tefsiru'l-Kuran 9).

Hz. Peygamber devrinde nâzil olan âyetlerin tespit edilmesinde ilk kullanılan malzemeler, sahabîlerin kendi tecrübe ve imkanlarıyla terbiye ettikleri ve incelterek boyadıkları deri/parşömen, develerin kürek kemikleri, tahta, kil tabletler, seramik kap parçaları, hurma ağacı yaprakları, beyaz yassı taş gibi yazıya uygun malzemelerdir. Fakat Hz. Peygamber uzun süre dayanması sebebiyle, İslâm'a davet mektuplarının ve bilhassa âyetlerin parşömen üzerine yazılmasını istemişlerdir (Serin 1999: 49). Bu tercih önemlidir. Çünkü o devirde kullanılan parşömen, Hârûn Reşîd zamanında üretilen ve kullanımı yaygınlaşan kâğıt, ıslahını emir buyurdıkları kalem ve mürekkep hat sanatının üç temel malzemesidir.

Hüsn-i hat ve Kur'ân kitâbetinde de durum farklı değildir. İslâmiyetin zuhûruna kadar geçen medeniyetlerde bugünkü anladığımız mânâda yazı güzelliği diye bir şey bilinmediğinden, ona sanatta yer aramak gibi bir şey de düşünülmemişti (Yazır 1972: 117). Halbuki İslamiyet, hattı ve kitâbeti zarûri kılan, kullanma sahasını arttıran ve geliştiren âmilleri beraberinde getirmişti (Çetin 1992:15). Başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere, kitâbet konusunda kabiliyetli olan sahabîler, kullandıkları mevcut yazının ilâhî bir sanat eseri olan Kur'ân-ı Kerîm'e yakışmadığını fark ederek hummalı bir çalışma içine girmişlerdi. Bu sebeptendir ki Kur'ân-ı Kerîm'in tedvini ve mushaf haline getirilme çalışmalarından önce, mevcut yazının ıslah çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Kur'ân'ın ve bilginin yazı ile tespit ve muhafazasını emreden Hz. Peygamber kâtibine, "...mürekkebini ıslah etmesini, kalemini yontarak kullanmasını" emir buyurmuş; "...ba harfini uzatarak yazmasını, sin harfini fark ettirmesini, mim'in gözünü köreltmemesini söyleyerek" tavsiyede bulunmuşlardır. O'nun, "Allah ve Er-Rahim" kelimesinin güzel yazılmasını; "...Er-Rahman'ın uzatılmasını" isteyerek, yazının güzelleştirilmesi konusunda bizzat ilgilendiği de gelen haberler arasındadır. (Ketani 1948:c.1/48; Çetin 1992:15) .

Hz. Muhammed'in kâtibine yapmış olduğu bu tarifler, meşk konusundadır. Efendimizin "...ba, sin, mim, Allah, Rahman ve Rahîm" kelimelerini öğretirken yapmış oldukları bu tarifler sırasıyla ve dikkatle takip edilirse, izahı yapılan şeyin, bir "Besmele-i Şerîfe" tarifi olduğu anlaşılır. İslâmî hayat içerisinde, başlanılan herhangi bir işin neticesiz olmaması ve hayırla tamamlanabilmesi için hayatın her anına başlangıç yapılması emredilen Besmele'nin, hat sanatına da başlangıç olması önemlidir. Hz. Ali, harf, kelime ve cümlelerin tertîb ve terkîbinde gösterdiği hüner ve mürekkebâta dair önemli kaideler koyması sebebiyle (Serin:1999:49) hattatların mânevî rehberi kabul edilmiş; hattatlar silsilesi teberriken O'ndan başlatılmıştır. Fakat, yukarıda zikredilen besmele tarifleri, her konuda olduğu gibi, hat sanatı eğitiminin temelini teşkil eden meşkte de ilk

muallim ve mürebbînin Hz. Peygamber olduğunu gösterir.

Kadîm müelliflerin belirttiklerine göre ibârelerin yazılmasında kullanılan ilk yazılar *Mekkî* ve *Medenî* idi. (Çetin 1992:16) Her iki yazı da, cahiliye döneminde kullanılan *Meşk* ve *Cezm* yazılarının gelişmiş şekilleridir (Serin 1999:67). Bunlardan hendesî karakterli ve daha olgun çizgilerden meydana gelen *Cezm* yazısı, kitabelerde ve parşömen üzerine yazılan mühim vesikalarda kullanılırken; ona göre daha düzensiz fakat daha yumuşak kavisli hatlardan meydana gelen *Meşk* yazısı, devlet dairelerinde ve günlük işlerde kullanılıyordu.

Medine şehri, İslâm yazısının ilk gelişme merkezi olurken, *Cezm* yazısı da vahiylerin ilk yazıldığı yazı çeşidi olmuştur (Serin 2003:44). Önceleri *Mekkî* isimle anılan bu yazının (İbn-i Nedim trz.:9) *meşk* yazısına tercih edilmesi, Hz. Muhammed'in (SAV) komşu devlet ve kabile reislerine gönderdiği İslâm'a davet mektuplarının *cez*m yazısıyla yazılması, bedî-i zevkin ön planda tutulduğunu gösterir. İslâm tarihi açısından olduğu kadar hat tarihi açısından da önemli olan "*İslâm'a davet mektuplarının*" kâtipler tarafından O'nun adına yazılması ve Hz. Peygamber tarafından mühürlenmesi en yaygın rivayettir. Fakat, bunlardan bir kısmının Hz. Peygamber tarafından yazıldığı görüşü (Serin 2003:44), ilmî deliller ışığında araştırılması ve üzerinde durulması gereken bir konudur.

İslâmiyetin ilk yıllarında esas gaye, ayetlerin doğru tespitiydi. Dolayısıyla eldeki örnekler göre belli bir sahife düzeninden veya muayyen bir formdan bahsetmek için henüz erkendi. Böyle bir beklenti, meselenin tabîi sürecine de uygun değildir. Fakat Hz. Osman'a izâfe edilen veya O'nun adına Zeyd b. Sabit tarafından yazıldığı belirtilen Kur'ân ile Hz. Ali'nin yazdığı rivayet edilen Kur'an nüshalarındaki yazılar incelendiği zaman; çizgilerin metanet ve keskinliğinde, harf ve terkiplerin olgunluğunda, dik harflerin paralelliğinde, keşide/uzun çizgili harflerin düzgünlüğünde ve terkiplerin aralık ve birleşmelerinde, âyetler ışığında gelişen zevk-i selimin ve baştan başa bir "*Kitabullâh-ı â'zam*" olarak gözler önünde duran kâinat nizâmının tesiri büyüktür. Daha da önemlisi, Hz. Peygambere raptedilmiş gönüllere inen ilâhî feyz ve ilhamla kazanılan keşif ve idrâkler, bu hızlı gelişmenin esasını teşkil eder. Nitekim her ikisi de *cez*m yazısıyla yazılan Hz. Peygamber'in davet mektuplarıyla, Mushaf'ın ilk nüshalarındaki yazılar mukayese edildiği zaman, aralarındaki hayret verici farklar daha iyi anlaşılır. Bu iki yazı arasındaki sene farkı yüzyıllara bâliğ değildir. İslâmiyetin ilk yıllarına ait olan dâvet mektupları ile, el-Mushaf'ı İmâm arasında geçen takriben kırk-elli senelik fark, Yakûtü'l Musta'simî'ye kadar geçen uzun gelişme süreciyle mukayese edilemeyecek kadar kısadır. Kısa süre içindeki bu gelişme sadece beşerî kabiliyetlerle değil, aynı zamanda ilâhî bir lütuf ve yardımla halledilebilecek gelişmelerdir. Buna ilâve olarak, beşerî kabiliyetlerin Kur'an kitâbeti için son derece dikkat ve azimle kullanıldığı da maddî anlamdaki gerçeğlerdir.

Devletin sınırlarının genişlemesi ve İslâmı kabul eden milletlerin yeni dinlerinin kitabına duydukları ihtiyaç, dağınık haldeki Kur'an yapraklarının bir araya getirilmesini zorunlu kıldı. Dolayısıyla Hz. Peygamber devrinde muhtelif malze-

me üzerine yazılmış olan varaklar halindeki Kur'ân-ı Kerîm nüshalarını bir araya getirme çalışmaları da başlamış oldu. Hz. Ebubekir'in vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sabit tarafından bir araya getirilmiş ve sahifeler halinde yazılmış Kur'an-ı Kerîm, Hz. Osman'ın hilafeti zamanında, Mushaf veya Mishaf halinde bir nüsha olarak istinsah edilmiştir. Hz. Osman "El-Mushafu'l-İmam" adı verilen bu nüshalardan birini yanında alıkoyarak, diğerlerini Küfe'ye, Basra'ya, Şam'a ve bazı rivayetlere göre de ayrıca, Mekke'ye, Yemen'e ve Bahreyn'e birer kari' ile birlikte göndermiştir (Çetin 1992:16). Parşömen üzerine siyah mürekkeple yazılan, nokta ve harekelerin kullanılmadığı bu mushaflar, mekkî ve medenî diye adlandırılan yazı ile yazılmışlardır (İbn-i Nedim: trz. 6). Mushaflara Resm-i Osmânî denilmesi ise onların Hz. Osman döneminde yazılmış olması sebebiyledir (Sicistânî 1936:24).

Arap yazısının sistemli olarak geliştirilmesi ve sanat yönüyle ele alınarak güzelleştirilmesi Emevîler devrinde çok belirgin bir mahiyet kazandı (Çetin 1992:20). Mushaf kitabesinde kullanılan yazının mâil mekkî, medenî, kûfî ve şâmî ismiyle geçirdiği merhalelerden sonra daha ziyade kûfî diye adlandırılmıştır (Serin 1999:59).

Emevîler devrinin mühim vesikalarından birisi, İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi Şam Evrakları Bölümüne kayıtlı olan Kur'ân sayfalarıdır. Adını, getirildiği Şam Emeviye Câmii'nden alan bu koleksiyonun en önemli özelliklerinden birisi, onların en erken tarihli vakıf kaydına sahip olmalarıdır (Berk 2010:61, 67, 829). Kur'an yapraklarında erken tarihli olanlar geç Emevî Dönemi'ne (8.yy), kutu cild olarak tanımlanan ahşap iskeletli deri cildler ise Abbasi Dönemi'ne (9-10.yy) a tarihlendirilmektedir. 250.000 adet yaprak ve cildten oluşan Şam Evrakları'ndan önemli bir bölümü parşömen ve kâğıt üzerine yazılmıştır. Bu devirde yazısı güzel olanlarla sanatkârlar birbirinden ayrılmış, sanatkârlar için "Muharrir" kelimesi kullanılmıştır. Çok sonraları ise bu sıfatın yerini hattat almıştır. (Çetin 1999:21)

İslâmiyetin Hicaz bölgesinde intişârı o bölgenin siyasî ve ictimâî hayatını bütünüyle değiştirdiği gibi, Kur'an-ı Kerîm'in kitabetiyle birlikte kitap sanatlarında da gelişmeler başlamıştır. İslâmiyetin bütün İslâm memleketlerini bir vatan haline getirmesi ve buna bağlı olarak müslümanların seyahat ve hicretlerini de kolaylaştırmıştı. Sanatta farklı kültürler ve haricî unsurlar, kavim yazısını ümmet yazısı haline getirmiş, böylece, Kur'an kitâbetinde kullanılan kûfî yazıya, meşrik ve mağrib kûfîsi de ilâve olunmuştu.

Hız Peygamberin kâtipleri ve ilk halifeleri tarafından fevkalâde önemsenen, valilerin divanlarında ve bilhassa Emevîler devrinde ehemmiyet kazanan yazı, Abbasi halife ve vezirlerinin alâka ve teşvikleriyle bazı kural, zevk ve seziler sayesinde birtakım nispetlere dayanarak "asîl ve mevzûn" yazılar şeklini almıştır. Hat tarihinde yeni bir devrenin başlangıcı olan İbn-i Mukle'nin, geçen üç asırlık arayış ve tecrübelerle elde edilen şekillerin nizâm ve âhengini kaidelerle izaha kavuşturması; yazıyı belli nispetlere ve esaslara bağlamasından sonra

aslî ve mevzûn yazının yerini “*el hattü'l-mensûb*” aldı. Harflerin kalem, nokta, daire ile birtakım hendesî kurallara bağlanmasının ardından yazının “hendesetü'l hurûf” olarak anılması, hattın artık, “*cismânî âletlerle meydana getirilen rûhânî bir hendesedir*” şeklinde târif edilmesini sağlamıştır.

İbn-i Mukle'den takrîben bir asır sonra yaşayan İbn-i Bevvâb, yaptığı yeniliklerle hat tarihinin en büyük üstadlarından biri olmaya hak kazanmıştır. İbn-i Bevvâb'ın yazdığı rivâyet edilen altmış dört mushafı mubalağalı bir haber olarak kabul edilse bile, kendisine aid olduğu kesin olan Kur'an-ı Kerîm'i, sahife tertîbi bakımından önemlidir. Her sahifesi on beş satır olarak düzenlenen mushafın sûreleri reyhânî, sûre başları ise tevkî' hatla yazılmıştır. Âyet sonları mavi renkli üç nokta ile belirlenmiş, her beş âyette, beş rakamının ebcedde karşılığı olan he harfini temsil eden damla şekli konmuş ve her on âyeti gösteren aşır işâreti, sûrelerin içinde ve kenarda iki madalyon halinde yer almıştır (Serin 1999:69). Sahife düzeni içerisinde yer alan bu yeni uygulamalar, aynı zamanda bir yüzey tasarımı olan hat ve tezhîb için estetik açıdan kayda değer hususlardır.

Abbasi döneminin süzülme-seçilme safhasının en büyük sanatkârı Yakûtü'l Musta'simî, “*aklâm-ı sitte/altı çeşit yazı*” da İbn-i Mukle ile başlayan gelişmeleri daha da geliştirerek yazıyı bütün kurallarıyla tespit etmeyi başardı. Yâkut hattıyla günümüze ulaşan eserlerin çoğu Kur'ân-ı Kerîm'dir. Farklı sahife düzeninde ve değişik satır sayısı yazılmış bu mushaflardan on bir adedi Topkapı Sarayı Müzesi Emânet Hazînesi Kitaplığında, beş adedi İstanbul Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde, bir tanesi İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi'nde, iki tanesi Konya Mevlânâ Müzesi'nde ve bir adedi de Kahire Dârü'l Kütübü'l Mısıriyye' de bulunmaktadır (Serin 1999:76).

Hemen her dönemde yapılan ıslahat ve güzelleştirme çalışmalarının asıl gayesi, Kur'an-ı Kerîm'in daha güzel yazılmasına mâtuftu. Yakûtü'l-Musta'simî'nin yazıya ilave ettiği güzellikler de bu açıdan ele alınmalıdır. Hat sanatında ve Kur'ân kitâbetinde elde edilen seviye Yâkut'un altı öğrencisi tarafından değişik İslâm coğrafyasına yayıldı. Önceleri *cezmi* sonraları *müstedir*, *kûfi*, *mevzûn* ve *mensûb* hatları ile yazılan Kur'an-ı Kerîm, Yakut'la birlikte altı çeşit yazıdan bilhassa *muhakkak*, *reyhanî* ve *nesih hattı* ile yazılmaya başlandı. Yakûtü'l-Musta'simî'nin yazı sanatındaki üslûbu, Şeyh Hamdullah'ın on altıncı asırda Yakut tavrının yerine Türk zevkini hâkim kılmasına kadar geçen takrîben üç asır boyunca İslâm ülkelerinde takip edilmiştir. Milletlerin kendilerine has millî kültürleriyle farklı şiveler kazanan yazılar aynı çeşit olsa bile, tarzları itibarıyla, aralarındaki belirleyici farklılıklar, İslâm medeniyetinin başlangıcı ve temeli olan Kur'an projesi içerisinde bir zenginlik olarak yer almaktadır. Milletlerin sanat anlayışlarında ekol ve tarz farklılıklarının görülmesi son derece tabiidir. Fakat farklı devlet isimleriyle ber-hayat olsalar da aynı medeniyet çizgisinde yürüyen Türklerin sanat hayatında farklılıkların görülmesi, onların sürekli gelişme ve arayış içinde olmalarına; muhayyilelerindeki zenginliğin derinliğine işaret eder. Nitekim Anadolu Selçuklular'ında muhakkak ve reyhânî hatla, farklı ebâdlarda

ve bilhassa büyük boylarda mushaf ve cüz'ler yazılırken, Selçuklu Türkleri'nin zengin muhayyilelerince şekillenen sahife tasarımları, onların ibdâ kudretine de delâlet ediyordu. Selçuklular, Kur'an kitâbetinde sanat seviyesine yükselmiş bu iki yazıyı kullanırken, istinsâh ettikleri diğer eserlerinde daha ziyade Selçuklu neshi ismi verilen yazıyı kullanmışlardı. Beylikler döneminde kısmî farklılıklarla on altıncı asra kadar taşınan bu zengin kültür, bir arınma ve süzülmenin ardından klâsik döneme girmiştir. Artık bu dönemden sonra Kur'an hattı olarak tercih edilen yazı nesihdir. Her biri ayrı ayrı birkaç araştırma konusu olan bu dönemlere ve diğer İslâm ülkelerine ait Kur'ân kitâbeti bu makalenin muhtevası dışındadır.

Sahifelerin bir araya getirilmesi anlamına gelen Mushaf, şerif kelimesiyle birlikte Kur'an-ı Kerim anlamında kullanılmıştır. Bazen yalnız başına Mushaf da denmiştir. Mushaf-ı Şerif, iki kapağı arasında sadece Kur'an-ı Kerim sahifelerini bir araya getirmemiş, aynı zamanda kitabî sanatların bütün şubelerini de bünyesinde toplamıştır. Çünkü o, gerek yazısı bakımından ve gerekse kâğıdı, tezyinatı, cildi açısından büyük bir medeniyeti temsil ediyordu.

Hat sanatının estetik açıdan değerlendirilmesinde esas ölçü kalemdir. Güzel sanatların estetik kriterlerden olan ölçü, denge, uyum, ritim, ahenk, leke gibi kavramlar, hat sanatı içinde zaten var olan hususlardır. Ama bu estetik değerlerin ortaya çıkmasındaki esas mihenk, yazı için tespit edilen kalem ağzının genişliğidir. Harflerin yazı çeşitlerine göre ölçülendirilmesindeki makyas ise, yazı kalemini ile belirlenen noktadır.

Hüsni hattın güzellik unsurlarından olan ve harf bünyelerinin en, boy, incelik ve kalınlıkları arasındaki uygunluğa delâlet eden tenasüp; harflerin diğer harflerle ve kelime içinde birbirlerine olan uyumunu ifade eden nispet; farklı formlar içine hattatların istek ve tefekkürleriyle en üst düzeyde ortaya koydukları istif/kompozisyon; enfûsî ve âfâkî estetik; geleneklerin, maddi ve manevi kültür değerlerinin sanatkar üzerinde bıraktığı duygu, sezgi ve düşünceler, hat eserlerinin meydana getirilmesinde olduğu kadar, bu alanın şah eseri olan Kur'an-ı Kerim kitâbetinde de vazgeçilmez güzellik unsurlarıdır. Ama, bütün bunların sanatkarın kabiliyetiyle birleşerek toplandığı ve aktarıldığı yer, kalemin ağzıdır. Ayrıca, hat sanatında maddî ve psikolojik kriterlerin tamamlayıcısı olarak ritim, revnâk, halâvet gibi hususlar da bizzat elin kaleme aktardığı güzelliklerdir.

Mushaf-ı Şerif, kitap sanatlarının şaheseri olarak her bir unsuru en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş bir medeniyet projesidir. Hüsni hat ise, bu şaheserin tam da ortasında yer alan bir cevherdir. Onun kudsiyeti, üzerine yemin edilen kalem, satır ve satıra dizilenlerin varlık âlemindeki tecellisi olan cismânî âlet yani kâğıt, mîstar ve hurûfat ile; Efendimizin emir ve tavsiyelerinden ileri gelmektedir. Mushafa dair diğer unsurlardan bezeme, cild, mahfaza, rahle ve zaman zaman görülen ebrû, bu cevher etrafında yer alan yardımcı diğer tezyîni unsurlarıdır.

Kaynaklar:

- » BERK, Süleyman; “Kur’an-ı Kerim Nüshalarının Hat ve Hattatları” 1400.Yılında Kur’an-ı Kerim, İstanbul 2010, s.57-86.
- » BUHARİ, *el-Câmiu’s-Sahîh* 1-4, Kahire 1400.
- » ÇETİN, Nihat M.; “İslam Hat San’atının Doğuşu ve Gelişimi (Yakut Devrinin Sonuna Kadar)”, İslam Kültür Mirasında Hat San’atı (ed. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1992, s.14-32.
- » İBN-i MACE, *Sünen* 1-6, Beyrut 1998.
- » İBN-i NEDİM, *el-Fihrist*, Tahran trz.
- » KETTÂNİ; *et-Terâtibü’l-İdâriyye*, I-II, Rabat 1346-Beyrut trz.
- » KUTLU, Hüseyin; (Sunuş) AK, Ahmet Şahin, *Türk Din Musikisi*, Ankara 2009.
- » SERİN, Muhittin; *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 1999.
- » SERİN, Muhittin; *Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar*, İstanbul 2003.
- » SİCİSTÂNİ; *el-Mesâhif*, Mısır 1936.
- » YAZIR, M. Bedrettin; *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, Ankara 1972.